

Sondy do literárnovedného výskumu slovenskej literatúry mimo Slovenska

VIERA ŽEMBEROVÁ (PREŠOV)

Zámer pri parciálnom vymedzovaní sond do literárnovedného výskumu slovenskej literatúry mimo Slovenska spočíva v torzovitom náčrte literárnovednej produkcie, ktorá vychádzala v Čechách i na Slovensku na prelome dvoch tisícročí, aj po ňom a venovala sa, hoci rozlične motivovaná, slovenskej literatúre a slovenskej literárnej vede vo vývinových súvislostiach.

Latentne aktuálne a odbornou verejnosťou veľmi pozorne sledované miesto si v slavistickom výskume udržiavajú ani nie tak rozsahom, ale tým, že metódou vertikalizácie, konfrontácie a komparácie už poznaného javu prekračuje svojím literárnohistorickým dosahom do slovackistického, slovanského, ale predovšetkým areálového kontextu výročného pristavenia sa pri diela Pavla Jozefa Šafárika (Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Prešov 1996), ďalej profilové alebo aplikačné štúdie venované osobnostiam slovenského slavistického výskumu, predovšetkým Dionýzovi Ďurišovi, Pavlovi Koprdiv, Andrejovi Červeňákovi (Ivo Pospíšil Slavistika na křižovatce. Brno 2003) alebo Jánovi Koškovi (Život v literatúre. Literatúra zblízka a z diaľky. Bratislava 2006) a naposledy Pavlovi Petrusovi (Z literárnej vedy. Prešov 2007).

Slavistický výskum si od raných čias udržiava kontinuitu vedného celku, preto sú prirodzené jeho ucelené prieniky do vývinových období (banskobystrický cyklus o literárnom romantizme v rokoch 1999–2006) a do genézy predmetu, metodológie i otvorenosti slavistiky ako spoločnej literárnovednej „reči“ v spoločenskovednom európskom priestore, preto ilustračne treba spomenúť za viaceré výskumné výstupy aspoň zborníky Významové a výrazové premeny v umení 20. storočia (Prešov 2004) a Teória umeleckého diela (Prešov 2006).

Kto bude mať možnosť a príležitosť začítať sa do zborníka Slavista Frank Wollman v kontexte literatúry a folklóru I–II (Bratislava–Brno 2006), pripomenie si platnosť dávnej „pravdy,“ aké dôležité pre vedný odbor i kultúrne (seba)vedomie majú návraty či obnovované stretania sa

nad javom, ktorý vo svojej podstate, jestvovaní a hodnote nie je limitovaný časom, čo isto o folklóre a jeho slovesnosti vo vzťahu k literárnej vede obstoja.

Jedinečnou kapitolou od deväťdesiatych rokov ostávajú zborníky, ktoré majú svoju genézu v brnianskych konferenciách pod egidou Ústavu slavistiky Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity, a sú výročne venované českým a slovenským dohovorom v spoločenskovednom probléme od deväťdesiatych rokov. Ďalším takýmto cenným edičným radom, v ktorom sa v dialógu stretajú slovenská a česká literatúra, sú literárno-vedne koncipované tematické zborníky ako výstupy vedeckých konferencií organizovaných Slezskou univerzitou, a to i preto, že sa v nich presadzujú štúdie genologickej a medziliterárnej komparácie českého, slovenského a poľského kultúrneho kontextu.

Takto sa na vývinové dotyky českej, poľskej a slovenskej literatúry a kultúry sústredil Libor Martinka v prácach *Polská literatura českého Tešínska po roce 1945* (Opava 2004) a *Polská poezie českého Tešínska po roce 1920* (Opava 2006). Na podloží materiálového výskumu, s dôrazom na vývinovú i poznávaciu hodnotu a miesto kultúrneho regiónu v národnej literatúre a v kultúre širšieho dejinného, spoločenského a „kontaktového“ záberu majú literárnohistoricky rekonštruované i aplikované medziliterárne kontakty v geografickom trojuholníku, zdôvodňujúce dotyky českej, poľskej a slovenskej literatúry v európskom ranom 20. storočí s viacerými zásadnými zmenami v politickom, geografickom, spoločenskom i formálnou utváraní sa nových „podôb“ kontinentu. Martinkove práce uprednostňujú problémovú miniatúru z väčšieho vývinového kontextu, a tak jeho pozornosť venovaná slovenskej literatúre na začiatku 20. storočia súvisí s pluralitou jej názorových, estetických a poetologických aj skupinových záujmov, na ktoré reagovali jeho zaujímavú okolité národné kultúry, ide zvlášť o názorové, literárne a poetologické „okolie“ stúpcov slovenskej katolíckej moderny.

Kým Martinkove práce smerovali do horizontály dejinného pohybu, knižná práca Milana Pokorného *Románová epeje v žánrových a meziliterárných súvislostech*. (Praha 2007) sa sústreďuje na genologický problém „zvnútra“ žánru (epeje, román) a vice versa ako textový a typologický dotyk slovenskej a českej (románovej) literatúry v 20. storočí. Milan Pokorný sa venuje slavistickému a slovackistickému výskumu viac rokov, preto vydanie syntézy s centrálnou témou druhu a žánru (epika – epeje, román), je len čiastkou z jeho prenikaní do slovenskej a slovanských literatúr. Z metodologického hľadiska sa Milan Pokorný správa ako

genológ sústredený na diachroniu formy, ako literárny historik hľadajúci svoju cestičku na objasnenie prelínania sa folklórnej a umelej literatúry a na stratégiu autora slovenského románu výrazne od 40. rokov, no s dôrazom na nasledujúce dve desaťročia. Tlak objektívnej látky a špecifika tematiky navodzuje v slovenskom románe myšlienkové pohyby, ktoré vyústia do konceptu podnecovania i zvýrazňovania predstavy moderného románu, čo vo svojej dobe limituje aj dominantný systém národnej kultúry a metóda obalujúca dobové umenie v jeho druhovej a žánrovej štruktúre, na čo umelecká literatúra reagovala ako tá zložka umenia, na ktorej sa demonštroval prostredníctvom problému a postavy modelový text povojnovej slovenskej tvorby. Lenže zámer Milana Pokorného pretrváva v genologickom odkrývaní typu a typologického radu románu vo vývinovom priesečníku, a tak sa vypravuje do autorských dielní, ktoré podľa jeho názoru poskytnú argument na prítomnosť (podložia) epepeje (Jozef Čiger Hronský, František Švantner, Alfonz Bednár, Vladimír Mináč, Peter Jaroš), aby pointoval svoj zámer – sledovať románovú epepej – komparáciou vo vnútri slovenského kontextu alebo česko-slovenského kontextu. Pokorného lokalizácia epepeje v slovenskej epike 20. storočia (určuje ju medzi päťdesiate a šesťdesiate roky 20. storočia) sa približuje k vymedzeniu prvej a druhej epickej syntézy slovenskou literárnou vedou (Valér Petko (ed), *Genéze slovenskej socialistickej literatúry*. Bratislava 1972), teda do toho obdobia, keď i podľa Jána Števčeka (*Dejiny slovenského románu*. Bratislava 1988) sa typológia slovenského románu otvára (podložíu) formám (nielen „severskej“) ságy, ale aj paralelizmu estetických a poetologických systémov v „novom“ románovom tvare. Ak postúpi druhovo-žánrový výskum a interpretačná sústredenosť Milana Pokorného v budúcnosti aj k slovenskému románu postmoderny, pravdepodobne budú jeho zistenia „nečakanejšie“ a otvorenejšie, no a ešte vďačnejšie na (možnú) diskusiu o genéze (aj moderného a módného) románu a o vývinových detailoch poetológie epiky na prelome posledných dvoch storočí.

Potreba poznať slovenskú literatúru mimo jej územia viedla takmer k programovej požiadavke sústrediť sa na po slovensky písanú literatúru mimo Slovenska. Požiadavka niesla v sebe niekoľko pojmových aj objektívnych obtiaží, na ktoré upozornil azda najstriktnejšie Jozef Špetko, čo bola vlastne pre slovenské kultúrne zázemie výzva precízne odlišovať a rozlišovať to, čo sa bude považovať za slovenskú literatúru mimo Slovenska. Dlhé profesijné skúsenosti s umeleckou literatúrou a jej autorom, ale najmä osobné autorské a redaktorské kontakty privedli Petra Andrušku

k latentnému záujmu, k navracaniu slovenskej literatúry mimo Slovenska v jej literárnovednom profile. Vedľa po slovensky písanej literatúry jednotlivcov (emigranti, ich potomkovia a iné možnosti) sa sústredil na to, čo sa blokovo označuje za menšinovú literatúru. Postupne vydáva práce Literárna tvorba národnostných menšín (Nitra 2000), toto vydanie opatrili sentenciou W. F. Hermansa (Nič také ako literatúry svetové a provincionálne nejestvuje), ktorá sa dnes už dá považovať za erbové označenie základnej výskumnej tézy Petra Andruška. Do tvorby národnostných menšín mimo územia Slovenska včlenil literatúru dolnozemskej Slovákov, tvorbu exilových autorov a tvorbu národnostných menšín na Slovensku (maďarská, ukrajinská, „rómska“). Peter Andruška porozumel tomu a dnes týmto metodologickým rozhodnutím (do)otvára biele miesta v dejinách slovenskej i európskej literárnej histórie, sociológie literatúry a dejín národných literatúr, že náročná a pomalá cesta, ved' vedie spoločenským, politickým, kultúrnym aj iným časom, morálkou práce s dokumentom, dostupnosťou materiálov, funkčnými kontaktmi a správnymi informáciami, zručnosťou uloženou v metódach literárnej histórie, zvlášť textológie, ľudskou ústretovosťou, jazykovými kódmi, ktoré aj s odklonom cizeloval život menšiny spoločenstva mimo jazyka väčšiny, hĺbkou poznania literárneho vedca a všeličím iným, čo navrství plynúci čas ponad text(y), autora(ov) a kultúrne spoločenstvo.

Pôvodné akademické pracovisko Petra Andruška nadviazalo na jeho výskum slovenskej kultúry mimo Slovenska kolektívnou publikáciou Slovenčina a slovenská kultúra v živote zahraničných Slovákov (Nitra 2000). Aj po odstupe času od vydania kolektívnej práce a pri serióznej prehĺbujúcom sa výskume slovenskej a slovenskej menšinovej literatúry mimo Slovenska nie je potrebné pozmeniť postoj k nej, pretože oceniť treba povedľa horizontálneho záberu do témy predovšetkým príspevky smerujúce k stavu jazyka a k systému pedagogického vzdelávania v slovenskom jazyku mimo územia Slovenska.

Rešpektovaná edícia Zošity, ktorú vydáva od roku 2004 Ústav národných a národnostných kultúr ako súčasť Fakulty stredoeurópskych štúdií na nitrianskej univerzite v tom istom roku zverejňuje Andruškove Osobnosti a osobitosti dolnozemskej kultúry (Nitra 2004, Zošit č. 6). V nej, popri profilových osobnostiach slovenskej kultúry mimo Slovenska, teda Paľovi Bohušovi z Dolnej zeme, Anne Divičanovej z Maďarska, Ondrejovi Štefankovi a Michalovi Harpáňovi z Vojvodiny, má význam premyslieť autorom objasňovanú osobitosť slovenskej kultúry mimo Slovenska. Sám sa nazdáva, že je to výlučne uhol pohľadu, v ktorom sa pojmy

s politologickým podložím – integrácia a asimilácia – síce jednostranne dotýkajú, ale podstata procesov v menšine i vôkol nej mimo materskej krajiny súvisí s možnosťou kultivovať svoj jazyk. Pritom báza dvojjazyčnosti nie je výrazom iba prispôsobivosti voči jazykovo väčšinovému etniku.

Najnovšia práca Petra Andrušku *Dolnozemske podoby slovenskej kultúry* (Nitra 2007, Zošity č. 10) už napovedá, že ide o súčasť projektu „Prínos osobností slovenskej literatúry a kultúry spoza hraníc Slovenska do kultúrneho rozvoja stredoeurópskeho regiónu“. Slovenský literárny historik sa prostredníctvom aj tohto materiálového a komparatívneho výskumu dostáva k hodnotám, skutočným a nie raz určujúcim či rozhodujúcim podnetom i príčinám, ktoré formovali slovenskú literatúru posledné dve storočia a spätne bude potrebné, čo je užitočné pre živú literárnu vedu ako celok, zosúladať autorskú dielňu s procesmi v národnej literatúre, znova ako s celkom. V tejto súvislosti ako príklad, ale v Andruškových prácach je objavných, prínosných a v kontexte sledovaného problému výrazne hodnotných príspevkov dostatok, z poslednej práce možno pripomenúť štúdiu *Národný princíp* ako základ existenčných istôt v diele Jozefa Gregora Tajovského (s. 143–180).

Otvorený priestor slovakistického výskumu a jeho funkčné včlenenie do slavistického a medziliterárneho kontextu či areálového priestoru znamená pre súčasnú literárnu vedu aj zodpovednosť a spôsobilosť systematicky, a nie ako jednostranný skupinový záujem či generačné nadšenie, rozvíjať samu seba a emancipovať ju v súlade s ponukami i možnosťami aktuálneho výskumu, ktorý naznačuje, že poznanie mimo Slovenska o slovenskej literárnej vede a slovenskej kultúre navrstvuje to, čo máme o to, čo možno získať a aplikovať z iných zdrojov žijúcej literárnej vedy.

